

HOVUZ BALIQCHILIK XOMALIGIDA NASLCHILIK ISHLARI

Maxmurov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li

Annotatsiya; *Hozirgi kunda mamlakatimizda jami aholi 30 mln dan ortiq bo'lsa, bir kishi bir yilda o'rtacha 0,5 kg dan baliq go'shtini iste'mol qilmoqda. Orol dengizida suvning kamayishi va ba'zi joylarida qurib qolishi natijasida xalqimizni baliq go'shti bilan ta'minlash keskin pasayib ketdi. Respublikamiz aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirishda faqatgina uning miqdor ko'rsatkichigina emas, balki salomatligini ta'minlovchi ko'rsatkichga ham alohida e'tibor berilmoqda. Insonlarning hayvonot dunyosi hisobiga qabul qiladigan oqsillarning 18—20 foizi suvda yashovchi organizmlarga, asosan, baliqlarga to'g'ri keladi.*

Kalit so'zlar: *baliq, oqsil, uglevod, yog', vitaminlar, minerallardan fosfor, temir, kalsiy, mikroelementlar, baliqchilik.*

Kirish

Chorvachilikning barcha boshqa sohalari singari hovuz baliqchilik sohasida ham zotlar sifatini yaxshilash maqsadida naslchilik ishlari yaxshi yo'lga qo'yilishi kerak. Naslchilik ishlaridan asosiy maqsad tez va o'suvchan, hayotchan zotlar mustahkam konstitutsiyaga ega bo'lgan baliq zotlarini yetishtirishdir. Naslchilik ishlarining asosiy vazifalaridan biri xo'jalikni shu jumladan tabiiy ko'llarni yuqori va sifatli baliq zotlarini, kasalliklarga chidamli, sermahsul baliqlashtirish uchun sifatli baliq yetkazishdan iborat. Buning uchun yaxshi zotlarga ega bo'lish kerak. Bu zotlar sifatli va kerakli miqdorda bo'lishi shart. Hozirgi kunga qadar barcha hovuz baliqchilik xo'jaliklari karp yetishtirishga asoslangan bo'lib, turli xil karplar ko'paytirilgan, lekin o'simlikxo'r baliqlar bilan naslchilik ishlari talab darajasida yetmagan. Chunki shu vaqtga qadar barcha hovuz baliqchilik xo'jaliklarida asosan karp boqilgan. O'simlikxo'r baliqlar ikkinchi darajali bo'lgan. Shu munosabat bilan barcha naslchilik ishlari karp zotlariga qaratilgan. O'tgan asrning to'qsoninchi yillarigacha hovuz baliqchilik xo'jaliklarida karpning tanasidagi tangachalar qoplamiga qarab: tangacha bilan qoplangan tangachali yoki oynasimon karp va yon chiziq bo'ylab tangachali karp yoki kumushsimon yalang'och karp zotlari yetishtirilgan. Boshqacha oddiy qilib aytganda, tangachali oynasimon va yalang'och karp turlari boqilgan. Karplarning turli-tumanligi ularning tashqi ko'rinishidan ajratsa bo'ladi, farqlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Hovuz baliqchilik xo'jaligining asosiy tarkibiy qismi, issiqsevar karp hisoblanadi. Karp yovvoyi baliq zoti, zog'oraning xonakilashtirilgan turidir. Zog'ora — *Cyprinus carpio* Linne asosan janubiy Yevropada, sharqiy Osiyoda keng tarqalgan. Inson o'z aql-zakovati bilan bu turni butun Yer shari bo'ylab keng tarqatgan. Hovuz baliqchilik xo'jaligining asosiy obyekti hisoblanadi. Bu tur O'zbekistonning barcha suvliklarida keng tarqalgan. Karp insonning ko'p yillik baliqchilik faoliyati natijasida yovvoyi zog'orani hovuz sharoitiga moslashtirib o'stirilmoqda. Hozirgi kunga qadar hovuz baliqchilik xo'jaliklarida madaniylashtirilgan zog'oraning avlodi bo'lmish karp boqilmoqda. Karp ham ancha xilma-xildir. Karpning

go'shti ta'mli bo'lgani sababli barcha uni sevib iste'mol qiladi. Ular o'zining serpushtligi, hammaxo'rligi va mahsuldorligi bilan ajralib turadi.

Oynasimon karp — tanasi yumaloq tangacha bilan qoplangan. Tangachalar uchta to'g'ri bo'lmagan yo'l-yo'1 shaklda joylashgan (orqa yon chizig'i va qorin bo'ylab). Tangachasiz karp - tana qariyb tangachasiz, tanada tangacha qoplami yo'q, faqat tananing dum sohasida va orqa chiziq sohasida, jabra qopqog'i atrofida tangacha saqlangan, xolos. Tangachali karp - tana tangacha bilan to'liq qoplangan, tana shakli ancha cho'zinchoqroq. Bu zotlarning ichida tangachali karp tashqi muhit sharoitiga nisbatan ancha chidamli. Shuning uchun ham hovuz xo'jaliklarida aynan shu tur ko'proq yetishtirilmoqda. Karp tez o'suvchi, issiqsevar baliq bo'lib, sayoz hovuzlarda yashaydi (1,0—2,0 m). Biologik xususiyatlarga ko'ra zog'ora va karp unchalik farq qilmaydi. Baliq o'tkazish materiali sifatida karp o'rtacha og'irligi 25—40 g va undan kattaroq vaznda baliqlashtiriladi. Kuzda qishlash hovuzlariga o'tkaziladi. Ikkinchi yoshda oktabr-noyabr oylarida 600—800 g bo'lishi mumkin, uchinchi yoshda 1,5—2,0 kg gacha yetishi mumkin. Karp asosan omuxta vein iste'mol qilishga moslashgan zotdir. Karpning o'rtacha tovar og'irligi 450—500 g. Yuqori darajali hamda xo'jalik ahamiyati jihatdan yaxshi sifatga ega bo'lgan zot, bu tangachali karp bo'lib, amaliy ahamiyatga ega. Hozirgi kunda hamma hovuz baliqchiligida karpning shu zoti asosiy bo'lib qolmoqda. Rossiya va Fransiyada sovuq iqlim sharoitida amur zog'orasi bilan karp o'zaro chatishtirib yashovchan zotlar olinmoqda, bu gibriz zotlar turli xil kasalliklarga ham chidamli. Xuddi shu yo'llar bilan oq amur va chipor do'ngpeshananing yangi-yangi sernahsul gibrizlari olinmoqda. Baliqchilikni industrializatsiyalash munosabati bilan nasl beruvchi baliqlarga e'tibor kuchayib bormoqda. O'zbekistonda nasldor karp va o'txo'r baliqlar zotlarini yaxshilash va sifatli baliq olish maqsadida O'zBRITM xodintlari H.Y.Ahmedov, G.B.Barxanskova (2006)lar tomonidan muvaffaqiyatli ishlar amalga oshirilmoqda. Bularning ishlari O'zbekiston iqlim sharoitiga mos keladigan zotlar yaratishdan iborat. Shakl jihatdan naslchilik ishlarining quyidagi turlari mavjud: yuqori darajali seleksiya-urug'chilik xo'jaligi, mahsuldor zotlar yaratiladi va sanoatbop baliq yetishtiruvchi xo'jalik hisoblanadi. Maxsus naslchilik xo'jaliklarida asosiy vazifasi bir hudud sharoitini hisobga olib yangi zotlar yetishtirishdan iborat bo'lsa, boshqasida o'zlariga mavjud bo'lgan yaxshi zotlarni ko'paytirish va o'z xo'jaligi mahsuldorligini oshirishga qaratilgan bo'ladi. Naslchilik ishlaridan asosiy maqsad, mavjud zotlarni mahsuldorligini takomillashtirish va baliqchilik xo'jaliklarini baliqlashtirish uchun baliq chavoqlari bilan ta'minlashdan iborat. Nasldor chavoqlarni ikkita qon-qarindosh bo'lmagan nasl guruhlari orasidagi chatishtirish yo'llari orqali ko'paytiriladi. Buning uchun liar bir guruh o'z-o'zi bilan kelib chiqishi bir xil bo'lgan zotlar nerest uchun tanlanadi va inlar soni belgilanadi. Tabiiy chatishtirish yo'li orqali bu ishlar amalga oshiriladi. Chorvachilik amaliyotida naslchilik ishlari har qanday ona to'dada sistemati ravishda olib borish zarurligini ko'rsatadi. Shuning uchun ham ishlab chiqarishga asoslangan baliqchilik xo'jaligida hamma vaqt tanlash ishlarini sistemati ravishda olib borish, ya'ni remont (ta'mir) uchun baliqlarni tanlab nobud bo'lgan yoki qarigan ota-ona o'rnini to'ldirish va nasldor baliqlar strukturasi tartibga keltirish xo'jalikning asosiy vazifasi bo'lishi kerak. Xo'jalikda baliq mahsuldorligini oshirish va sifatini yaxshilash uchun, remont yoki

boshqacha aytganda, to'ldiruvchi yosh baliqlarni tanlash va asrash uchun yaxshi ozuqa bazasi yaratilishi va sifatli boqish yo'lga qo'yilishi kerak. Buning uchun xo'jalikda sistemali ravishda yaxshi sog'lom bo'lgan ikki yashar hali to'liq jinsiy jihatdan yetilmagan baliqlar tanlanadi. Sifatsizlari esa olib tashlanadi yoki brak qilinadi. Inbridingdan uzoqlashish, o'z vaqtida boshqa xo'jalikdagi yaxshi zotlar bilan ayribosh qilish ham maqsadga muvofiq. Ona baliq to'dasi sifatini yaxshilash seleksiya ishlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, katta miqdordagi sifatli zotlarga ega bo'lishdan iborat. Tabiiy ko'llarni baliqlashtirishda, tabiiy nerest uchun sifatli yovvoyi zog'ora zotlaridan foydalansa bo'ladi. Shunday qilib, naslchilik ishlarining barcha formasi xo'jalikdagi baliq to'dasini mukammallashtirib tovar baliq yetishtirishni kuchaytirishdan iborat.

XULOSA

O'rta Osiyo tog'laridagi suv havzalarining baliqchilikdagi roli uncha katta emas. Bu havzalardan qorabaliq, soxta ko'kcha, gulmohi, ko'kcha kabilar ming sentnerlab ovlanadi. Lekin bu baliqlarning sanoatda ahamiyati yo'q, ularni baliq ovi ishqibozlarigina tutishadi. Jizzax viloyatida tashkil qilingan «Fora Seafood» O'zbekiston va Turkiya qo'shma korxonasi tomonidan Aydar-Arnasoy ko'llar tizimida baliq ovlovchi barcha ijara korxonalari tomonidan ovlangan sudak baliqlari yig'ib olinib, birlamchi qayta ishlanib, eksport qilish yo'lga qo'yilgan. Natijada har yili 1 mln AQSH dollari atrofida baliq mahsulotlari eksport qilishga erishilmoqda. Agar baliq ovlash korxonalari alohida holda faoliyat olib borganida, mahsulotni eksport qilish imkoniyati yuzaga kelmagan bo'lar edi. Barcha viloyatlarda bunday yo'nalishda rivojlanish imkoniyatlari mavjud. Haqiqatan ham mahsulotni qayerga, qanchadan sotishni bilish imkoniyatiga ega bo'lgan baliqchilarning mahsulot ishlab chiqarish darajasini yanada oshirish, qayta ishlash korxonalarining esa to'la quvvat bilan ishlab, aholiga sifatli mahsulotlar yetkazib berish, mamlakat eksport salohiyatini yuksaltirishni taklif qilayotgan ishlab chiqarish kooperatsiyalari katta ahamiyat kasb etadi. Bunday tadbir iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida mamlakatimiz aholisini baliq mahsulotlari bilan ta'minlash va tarmoqning eksport salohiyatini oshirishdagi dastlabki qadamlar bo'lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Zohidov Ò.E. Zoologiya ensiklopediyasi (baliqlar va tuban xordalilar). — Ò., «Fan» nashriyoti, 1979.
2. Xaqberdiyev P.S., Davlatov R.B. Baliqlarni oziqlantirish, ularning kasalliklarini davolash va oldini olish. — Samarqand, 2012.
3. Kamilov B.G., Qurbonov R.B. Baliqchilik (O'zbekistonda karp baliqlarini ko'paytirish). — Ò., 2009.
4. Shohimardonov D.R. Mintaqalarda baliqchilikni rivojlantirish. — Ò., 2001.